

se s nimi můžeme setkat i v současnosti, kdy jimi palestinské hnutí Hamás ospravedlňovalo útoky proti izraelským civilistům.¹⁶

STOLETÍ PROPAGANDY

Účinnost propagandy se s příchodem každé nové komunikační technologie vždy skokově posunula: například když letáky a noviny nahradilo rádio a později televize. S každou novou technologií dramaticky vzrostl počet lidí, které bylo možné naráz oslovit. Pochopitelně zásadní byl příchod internetu, který umožňuje, aby prakticky kdokoli s minimálními náklady šířil svá sdělení obrovskému okruhu lidí.

V Rusku v dobách občanské války* uměli propagandu nejlépe využívat bolševici, a činili tak s výraznou pomocí Německa (které si od této činnosti slibovalo rozpad carského Ruska, což se také podařilo).¹⁷ První na řadě byly letáky a noviny, které se tiskly v Německu a přes neutrální Švýcarsko pašovaly do Ruska. Kromě novin a letáků se ve velkém využívaly jakékoli další formy obrazového materiálu, zejména z důvodu vysoké míry negramotnosti tehdejšího ruského obyvatelstva. Přitom právě rolnické vrstvy se bolševici snažili oslovit ze všech nejvíce.

Jako komunikační kanál posloužilo cokoli, co se mohlo pohybovat: vlaky, lodě, povozy... zkrátka cokoli, co se dalo oblepit letáky, které každý po cestě uvidí. Tato technika se mimochodem s úspěchem používá dodnes a můžete si na ni vzpomenout kdykoli, když potkáte tramvaj či vlak oblepené reklamními poutači.

Vladimír Iljič Lenin* zároveň brzy pochopil, jak obrovskou moc má film. V Rusku byl o to silnější, že zejména v případě rolníků byly

* Po pádu carského režimu a uchopení moci bolševiky pod vedením V. I. Lenina v roce 1917 se v Rusku rozhořela občanská válka, v níž proti sobě bojovalo několik armád. Jednak bolševická Rudá armáda, dále tzv. „bílá armáda“ (bělogvardějci) vedená někdejšími představiteli carského režimu, a několik dalších skupin, například anarchisté soustředění v tzv. „černé armádě“. Válka, která skončila až v první polovině dvacátých let 20. století, si vyžádala (včetně následného hladomoru) několik milionů obětí a skončila vítězstvím bolševiků.

* Vladimír Iljič Uljanov-Lenin (1870–1924) byl ruský komunistický politik, revolucionář, vůdce bolševické strany, první předseda vlády sovětského Ruska a Sovětského svazu. Stal se hlavním

propagandistické filmy vůbec prvními filmy, které kdy viděli. Příchod nové technologie byl pro ně pochopitelně fascinující. V Sovětském svazu později vznikla organizace Sovkino, jejímž posláním byla právě tvorba propagandistických filmů.

S nástupem Stalina získala propaganda ještě masovější rozměr.¹⁸ Ve třicátých letech 20. století začala Komunistická strana Sovětského svazu používat jednotný jazyk diktovaný shora. Tento jazyk se efektivně šířil prostřednictvím stranických buněk a výraznou měrou přispěl k rozsahu a bestialitě tehdejších stalinských čistek.

Cílem bylo vyvolání strachu a vzájemné nedůvěry mezi lidmi. Strana kromě vlastních buněk využívala i placené diskutéry zaměřené na konkrétní témata, stranický tisk, letáky i veřejné schůze. Slova jako „záškodník“, „nepřítel“, „najatý fašista“ či „nepřítel lidu“ byla nedílnou součástí veřejných debat i novinových článků. Tato slovní manipulace, jejímž principům bude věnována jedna z následujících kapitol, umožnila rozdělení společnosti do předem připravených umělých kategorií na loajální a nepřátele. Ostatně něco velmi podobného zažívalo i Československo po roce 1948, kdy bylo obyvatelstvo násilně a uměle rozdělováno na pracující, kulaky, inteligenci a další skupiny.

Ani tento postup nedoznal v průběhu let výraznějšího vývoje. I dnes při procházení materiálů ruské propagandy nacházíme slova, jejichž opakování nejspíše nebude náhodné. Poměrně často můžeme narazit i na stejná klíčová slova, jaká se používala právě při stalinských čistkách. Kupříkladu narativ o fašistech je velmi obvyklý v ruské propagandě věnované dění na Ukrajině.¹⁹ A netřeba se omezovat jen na ruskou propagandu. Výčet doporučených a naopak zakázaných slov je obvyklou součástí marketingových strategií pro prodej různých produktů či služeb. Volba správných slov je také neodmyslitelnou

postavou říjnové revoluce v Rusku v roce 1917 a do své smrti (tedy během občanské války i po ní) de facto celou zemi řídil.

a téměř zásadní součástí politických kampaní, v nichž hesla a proklamace hrají obrovskou roli.

Rusko pochopitelně nebylo jediným státem, který pochopil sílu propagandy. Západní země ji rovněž využívaly velmi zdařile. Velká Británie už v roce 1939, v předvečer druhé světové války, založila ministerstvo informací, jehož posláním byla hlavně cenzura a propaganda.²⁰ Díky cenzuře se ven dostávaly jen ty zprávy, které se hodily strategickým zájmům Británie a nepodlamovaly bojovou morálku obyvatelstva.

Stejně propracované byly i slogany a projevy čelných politiků. Ostatně vyhlášení války Německu v projevu premiéra Nevilla Chamberlaina bylo díky morálnímu apelu a vizi boje proti zlu velmi efektní ukázkou propagandy. Na totéž pak svými projevy navázal Winston Churchill, o němž se ostatně při více příležitostech říkalo, že „zmobilizoval angličtinu a poslal ji do bitvy“.²¹

Zkušenosti s propagandou a cenzurou se Britům hodily i dávno po druhé světové válce. Při válce o Falklandy* se jim podařilo přivlastnit si celý mediální prostor. Jednoduše novináře naložili na své lodě a ukázali jim jen to, co se jim hodilo. Tím pádem bylo veškeré zpravodajství o konfliktu plně v režii Británie.²²

Pozadu samozřejmě nezůstávaly ani Spojené státy. Ostatně v roce 1928 vydal Edward L. Bernays svou knihu *Propaganda*, která je dodnes často citovaným dílem v oblasti PR, reklamy a propagandy.²³ Bernays svou knihu začíná (kromě nesčetněkrát citovaného výroku o neviditelné vládě, která manipuluje veřejným míněním a která je skutečnou vládou země) pozoruhodným tvrzením o tom, že „cílevědomá a rozumná manipulace s návyky a názory mas je důležitým prvkem demokratické společnosti.“²⁴

Tento výrok je možné chápat více způsoby. Cyničtější interpretace bude taková, že demokracie zkrátka nebude fungovat, pokud se nebude

* Konflikt mezi Argentinou a Velkou Británií v roce 1982 o souostroví Falklandy/Malvíny, o Jižní Georgii a Jižní Sandwichovy ostrovy byl vyvrcholením dlouhodobých sporů o nadvládu nad tímto územím. Válka po několika měsících skončila vítězstvím Velké Británie.

dostatečné množství lidí neustále udržovat v nějakém bludu. Nicméně výrok je možné chápat i tak, že aby demokracie fungovala, musí demokratický stát dostatečně srozumitelně vysvětlovat společnosti svou činnost a svůj význam, čímž dosáhne potřeby lidí tento stát zachovat a v případě potřeby bránit. Dnes bychom v takovém případě mluvili o strategické komunikaci.

Bernaysovy poznatky zdařile využívala americká administrativa. Ostatně sám Bernays v průběhu první světové války sloužil v tzv. Výboru pro veřejné informace, jehož posláním bylo přesvědčit americkou veřejnost, aby podporovala vstup USA do války.²⁵

Během druhé světové války se propagandistická mašinérie USA rozjela naplno. Vznikly hned dva úřady s podobným posláním: Úřad strategických služeb a Úřad válečných informací. První z nich se věnoval černé propagandě (tedy té, u níž nelze zjistit zdroj), druhý se věnoval bílé propagandě (tedy té oficiálně přiznané).²⁶

K šíření žádoucího obsahu se využívaly všechny dostupné kanály, od letáků a novin až po hollywoodské filmy. Pro distribuci letáků na nepřátelském území Spojené státy dokonce zkonstruovaly tzv. *Monroe Bomb*,* speciální bombu, která explodovala 300 metrů nad zemí a roznesla do okolí 80 tisíc letáků.²⁷

Velmi známá je také nacistická propaganda, spojená s postavou Josepha Goebbelse,* říšského ministra propagandy. Největší pozornost na sebe samozřejmě strhává protizidovská propaganda, které se bude dotýkat několik následujících kapitol. Méně známá je však propaganda

* Monroe Bomb, pojmenovaná po svém vynálezci kapitánovi Jamesi Monroeovi, byla zvláštním typem bomby, která umožnila roznést nad nepřátelské území desítky tisíc letáků. Americké a britské letectvo postupem času tuto bombu zdokonalilo a používalo je v řadě operací. Jedním z prvních případů použití letákové bomby bylo vylovení spojenců v Normandii (tzv. den D). Letákové bomby se v různých modifikacích používají dodnes, objevily se ve všech válkách 20. století, v nichž bylo zapojeno letectvo (například korejská válka, válka ve Vietnamu, Iráku a další).

* Joseph Goebbels (1897–1945) patřil k nejvyšším představitelům NSDAP a pak i nacistického Německa. Řídil ministerstvo pro lidovou osvětu a propagandu a byl také zmocněncem pro vedení totální války či říšským velitelem domobrany. Patřil mezi nejbližší spolupracovníky Adolfa Hitlera. Po Hitlerově sebevraždě na konci dubna 1945 spolu se svou manželkou otrávil vlastní děti a následně také spáchal sebevraždu.

působící v zahraničí, konkrétně například v Československu. Těsně před zábořem pohraničí byly k vidění propagandistické filmy ukazující Sudety jako zemi, jejíž bezbranné obyvatelstvo terorizuje československá armáda.²⁸ Propaganda měla za cíl rozvrátit Československo a připravit Hitlerovi půdu pro „osvobození Sudet“.

Nacistická propagandistická díla (filmy, karikatury, dobové noviny a další materiály) se dodnes v muzeích ukazují jako svěbytná ilustrace tehdejší doby a píše se o nich i v řadě knih o propagandě a manipulaci. Propracovanost děl, jako byl *Věčný žid*^{*} či další podobné filmy, dodnes vyráží dech.

SVĚT BEZ HRANIC

Rozvoj médií proměnil zásadním způsobem charakter společnosti i charakter válek. První tzv. mediální válkou se stala první válka v Perském zálivu.^{*}²⁹ V oblasti působilo obrovské množství novinářů, kteří své reportáže posílali do celého světa prakticky v reálném čase. Absolutní kontrola médií, která se podařila například Britům ve výše zmíněné válce o Falklandy, v zálivu nebyla možná. Ostatně i Saddám Husajn si moc médií uvědomoval a dovolil novinářům zůstat v bombardovaném Bagdádu, aby celý svět viděl trosky města.

^{*} Film z roku 1940 patří k nejznámějším propagandistickým dílům vůbec. Tento explicitně antisemitský film režíroval Fritz Hippler, zaměstnanec říšského ministerstva propagandy. Film sloužil nacistům k vykreslení židovského obyvatelstva v nejhrošším možném světle, k čemuž používá nespočet propagandistických technik (kromě jiného skutečnost, že se tváří jako dokument, ačkoli je v řadě ohledů zavádějící či zcela vylhaný). Ve filmu je také nespočet pasáží, které využívají manipulaci obrazem či hudbou, kdy například při zobrazení Židů zní temná hudba, zatímco při zobrazení Němců hudba optimistická.

^{*} Ozbrojený konflikt mezi Irákem a koalici 28 států (včetně Československa), k němuž došlo v roce 1991 po útoku tehdejšího prezidenta Iráku Saddáma Husajna na Kuvajt. Pozoruhodné je, že Spojené státy dříve Husajnovi jasně sdělily, že konflikt mezi Irákem a Kuvajtem je vnitřní arabská záležitost, do které nebudou zasahovat. Po napadení Kuvajtu Irákem však USA obrátily a spustily rozsáhlou kampaň na podporu vojenské intervence, která obsahovala i falešná svědectví o zvrstvech páchaných iráckou armádou. USA však nakonec spojení získaly a po několika měsících došlo k osvobození Kuvajtu.

Sliboval si od toho narušení soudržnosti spojenců a snížení veřejné podpory této válce.

To se příliš nezdařilo. Západ totiž nasazoval vlastní propagandu, která byla jednoduše účinnější než úsilí Saddáma Husajna. Často se používaly například záběry z kamer umístěných na špičce tzv. chytrých bomb naváděných laserem, které s obrovskou přesností našly svůj cíl a zničily jej takřka bez dopadů na civilní obyvatelstvo. Tyto záběry byly součástí západní propagandy, protože se postupně ukázalo, že tyto tzv. chytré bomby představovaly jen asi osm procent zbraňových systémů použitých proti Iráčanům. Drtivá většina munice byly obyčejné bomby, které zničily vše, co jim přišlo do cesty.³⁰

Ještě větší rozmach propagandy však přinesl internet. První válkou, v níž sehrál internet větší roli, byl konflikt v Kosovu.^{*}³¹ Kosovská osvobozená armáda si vytvořila vlastní webové stránky a po přerušení rozhlasového vysílání šířila svůj pohled na konflikt prostřednictvím internetu. To samé dělali i Srbové, kteří kyberprostor využívali k útokům proti Severoatlantické alianci. Mezinárodní boje se tak definitivně přesunuly na internet.

Živým důkazem je i stále aktuální válka proti terorismu. Typické akce teroristů, jakými byly útok na americká dvojčata z 11. září 2001, mnohem starší teroristické útoky německé RAF či skupiny Černé září, nebo ze současné doby útok teroristů na redakci francouzského časopisu Charlie Hebdo, způsobují ve srovnání s konvenčními válkami výrazně nižší ztráty. Jejich psychologický a mediální efekt je však obrovský.

^{*} Jeden z nejvýraznějších konfliktů na Balkánském poloostrově, k nimž došlo po rozpadu Jugoslávie. V kosovské válce mezi sebou bojovaly ozbrojené síly Svazové republiky Jugoslávie na jedné straně a albánské Kosovské osvobozené armády na druhé. Do konfliktu se v jeho průběhu zapojila i vojska NATO na straně Kosova. Válka skončila stažením armády Svazové republiky Jugoslávie a vyhlášením autonomie Kosova pod mezinárodní správou.